

stond als hij van het land kwam, had de boer hem al lang in de gaten en molk zijn koeien slechts half uit'¹ – de andere helft werd dan uitgemolken als de controleur verdwenen was.

Wij hebben de indruk dat het op grote schaal achterhouden van melk later begonnen is dan het clandestien slachten van vee en, vooral, het clandestien fokken en slachten van varkens. Louwes meende na de oorlog dat al in het eerste bezettingsjaar (officieel telde men in de zomer van '40 bijna 1,3 miljoen varkens) 1 miljoen varkens clandestien geslacht waren. De *Hauptabteilung Ernährung und Landwirtschaft* schatte het aantal in de eerste helft van '41 clandestien geslachte varkens op 300 000. Ook koeien werden vaak clandestien geslacht – in '40-'41 al minstens 15% meer dan officieel geslacht mochten worden; er kwamen althans bij de leerlooierijen 15% meer huiden binnen dan er volgens de Veehouderijcentrale koeien geslacht waren. 'Minstens 15%' schrijven wij, want men moet wel aannemen dat de huid van menige clandestien geslachte koe begraven werd. De clandestiene melk en de clandestiene boter kwamen als regel niet buiten de sfeer van de zwarte kleinhandel; daar bleef ook een deel van het clandestien geslachte vlees maar een ander deel belandde in de zwarte groothandel en werd veelal doorverkocht aan slagers in welvarende buurten en aan luxe-restaurants.

Ook van de oogsten werd een deel aan de distributie onttrokken. Regel werd het dat landarbeiders veel meer meenamen dan de 25 kilo graan per gezinslid waarop zij recht hadden. Wegens het tekort aan vet was vooral koolzaad bij hen zeer gezocht. Dat werd, zo schreef de hoofdcontroleur van de CCCD in Oost-Groningen in de herfst van '43 aan Mussert, 'bij grote hoeveelheden frauduleus geperst en men behoeft tegen de avond maar een tochtje te maken in ieder willekeurig dorpje of stadje op het platteland om te kunnen ruiken dat er overal gebakken en gebraden wordt'² – met koolzaadolie.

Hoe groot het deel van de oogsten was dat achtergehouden werd, valt moeilijk te schatten. Louwes zei op zijn eerder beschreven persconferentie in oktober '43 dat hij er 'verschillende mensen over gevraagd' had, 'en toen ben ik tot een percentage van ongeveer 10% gekomen'³ – Louwes had er evenwel belang bij, een laag percentage te noemen. Met zekerheid weten wij dat, gelijk reeds vermeld, landelijk in '42 de zomerogst van granen en de aardappeloogst 12% bij de raming ten achter bleven, voorts dat in '43 in Twente de ingeleverde oogst slechts de helft bedroeg van wat geraamd was;

¹ B. E. A. Smit in *Bierum in de branding*, p. 102. ² Brief, 20 nov. 1943, van L. H. H. aan Mussert (Doc I-777, 2-1). ³ Verslag persconferentie, 20 okt. 1943, p. 1 (DVK, 52).